

**DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS
TÉZISEI**

**FERENCZ-HAVEL ALEXANDRA
GÖDÖLLŐ
2025**

MAGYAR AGRÁR- ÉS
ÉLETTUDOMÁNYI EGYETEM

MAGYAR AGRÁR- ÉS ÉLETTUDO- MÁNYI EGYETEM

**A TERMÉSZETI ÉRTÉKEKRE ALAPOZOTT TÉR-
SÉGFEJLESZTÉSI ALTERNATÍVÁK FELTÁRÁSA
A BÖRZSÖNY ÉS A CSERHÁT HEGYSÉGEKBEN**

FERENCZ-HAVEL ALEXANDRA

Gödöllő

2025

A doktori iskola

megnevezése: Környezettudományi Doktori Iskola

tudományága: Környezettudományok

vezetője: Csákiné Dr. Michéli Erika, DSc
egyetemi tanár, az MTA tagja
MATE Környezettudományi Intézet

Témavezetők: Tormáné Dr. Kovács Eszter, PhD
egyetemi tanár
MATE Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet
Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Tanszék

Dr. Saláta Dénes, PhD
egyetemi docens
MATE Vadgazdálkodási és Természetvédelmi Intézet
Természetvédelmi és Tájgazdálkodási Tanszék

.....

Az iskolavezető jóváhagyása

.....

A témavezető(k) jóváhagyása

1. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI, CÉLKITŰZÉSEK

Az ember mindig része volt a természetnek, mely életteret és megélhetést biztosított számára. Mivel a társadalom a természet erőforrásaira támaszkodik, ezért a hosszútávú együttélés és fenntarthatóság érdekében elengedhetetlen a természet állapotának megóvása (Kelemen és Pataki 2014). A természet megőrzésének, fenntartásának szinterei túlnyomóan a vidéki térségek, tájak (Filepné Kovács 2016). Egy-egy vidék biodiverzitását és a táj természetességét nagyban befolyásolja az ott folyó mezőgazdasági, erdő-, vad-, hal-, vízgazdálkodási tevékenységek módja és intenzitása (Arany et al. 2017).

Magyarország a Kárpát-medencében és Európában is egyedülálló természeti értékekkel rendelkezik, melyről nemzeti parkjaink, tájvédelmi körzeteink, természetvédelmi területeink, ex lege védett területeink és értékeink is bizonyóságot adnak. A természet megőrzése a védett területek legnagyobb részén a természetközeli gazdálkodásnak köszönhető, mivel a tájak évszázadok óta emberi beavatkozás alatt állnak (Köster és Denkinger 2017). A fenntarthatóság jegyében fontos a folyamatos gondozás. Tájaink karakterüket a művelésnek köszönhetik, ezért a felhagyással a táj aktuális karaktere, és így a korábban nyújtott esztétikai élmény is megszűnne. A különböző tájakban élő népcsoportok adaptálódva a környezetükhöz eltérő szokásokat, hagyományokat, természethez kötődő gazdálkodási módokat alakítottak ki, és természet adta helyi termékeket, kézműves tárgyakat készítettek. Ezek a mára már rég elfeledett vagy épp elfeledésben lévő természeti és természethez kötődő értékek mai modern viszonyokhoz való igazítása vonzóvá teheti a térséget/tájat mind a helyi lakosok, mind a látogatók számára, továbbá megerősítheti a helyi lakosok identitástudatát (Monspart-Molnár et al. 2015).

A kulturális táj a kultúra és az identitás erős hálójának összefonódását fejezi ki (Rössler 2006), melynek bizonyítéka a kulturális tájak fennmaradása és folyamatos fejlődése (Molnár és Berkes 2018). Az ember és a természeti környezet közti erős kapcsolatot az ökoszisztéma-szolgáltatások biztosítják, melyek döntő szerepet játszanak abban, hogy otthon érezzük magunkat a tájban (Schaich et al. 2010). A tájak hosszútávú, széleskörű és jelentős emberi hatásának történelme van Európában, mely egy kulturális mozaiknak tekinthető (Berkes et al. 2003). A különböző stádiumú antropogén hatások egy kifinomult több-rétegű rendszert eredményeztek. A kulturális tájat, ezért társadalmi-ökológiai rendszerként lehet értelmezni, melyben a társadalmi, a gazdasági és a természeti elemek szorosan kötődnek egymáshoz (Berkes et al. 2003). Sok esetben a gazdasági és társadalmi szempontból hátrányos helyzetű térségek az országos átlag

feletti természeti adottságokkal rendelkeznek (Orosz és Barczy 2019). A jelentős természeti és kulturális örökséggel rendelkező tájak védelmére jöttek létre Európában a natúrparkok a helyi közösségek összefogásaként (Natúrpark-hálózat koncepció 2021; Kiss 2023). A kutatás szempontjából jó példaként lehet kiemelni az Európában működő tájparkokat, regionális vagy natúrparkokat, melyek hazánkban is kezdenek elterjedni (Köster és Denkinger 2017; Kiss 2023).

A kutatás célkitűzései:

- C1: a helyi érintett csoportok (polgármesterek, erdészek, természetvédelmi-, turisztikai szakemberek) és a látogatók által fontosnak tartott természeti értékek és ahhoz kapcsolódó kulturális értékek feltárása a Börzsönyben és a Cserhátban.
- C2: a helyi érintett csoportok és a látogatók által érzékelt és használt természet adta javak és szolgáltatások (ökoszisztéma-szolgáltatások) feltárása a Börzsönyben és a Cserhátban.
- C3: a természeti és táji értékekre, helyi élelmiszer alapanyagokra alapozott fejlesztési lehetőségek feltárása a Börzsönyben és a Cserhátban a helyi érintett csoportok képviselői és a látogatók szemszögéből.
- C4: az egyéb, a természeti és táji értékeket vagy azokra irányuló turizmust érintő infrastrukturális fejlesztések feltárása a Börzsönyben és a Cserhátban a helyi érintett csoportok képviselői és a látogatók szemszögéből.

Hipotézisek:

H1 hipotézis: A mintaterületeken vannak olyan természeti értékek és ahhoz kapcsolódó kulturális értékek, amelyek térségfejlesztési potenciált jelentenek és alkalmazhatóak a térségfejlesztésbe.

H2 hipotézis: A helyi érintett csoportok és a látogatók által érzékelt természet adta javak és szolgáltatások a két mintaterületen eltérnek a különböző fejlettségi adottságaik miatt.

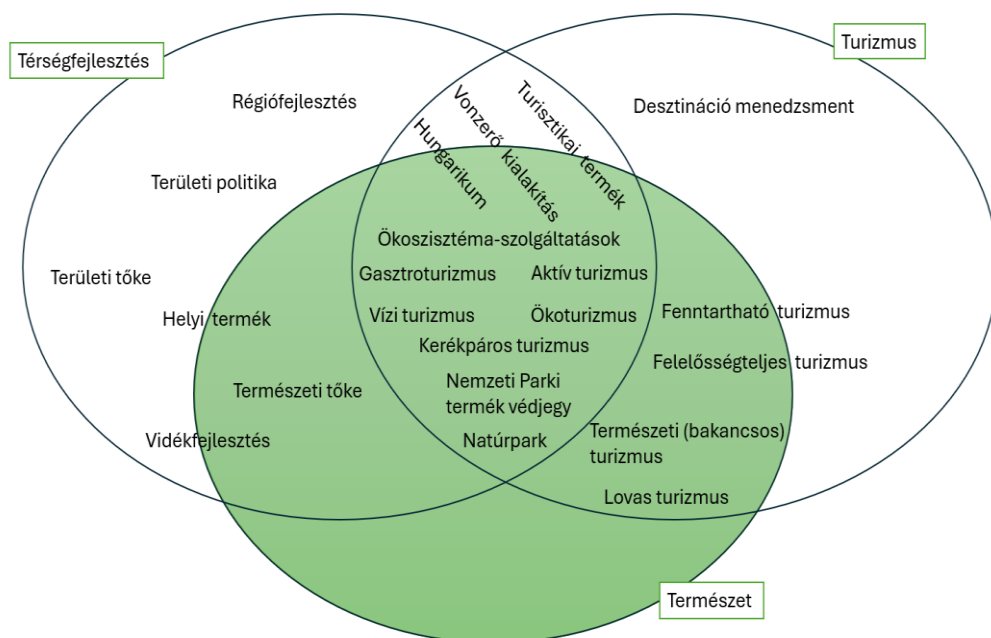
H3 hipotézis: A természeti és táji értékekre, helyi élelmiszer alapanyagokra alapozott fejlesztési lehetőségek és igények, amelyeket a helyi érintett csoportok és a látogatók érzékelnek, hasonlítanak a Börzsönyben és a Cserhátban.

H4 hipotézis: Az egyéb, a természeti és táji értékeket vagy azokra irányuló turizmust érintő infrastrukturális fejlesztési lehetőségek és igények, melyeket a helyi érintett csoportok és a látogatók érzékelnek, hasonlítanak a Börzsönyben és a Cserhátban.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

2.1. Koncepcionális keret

A koncepcionális keret megalkotásával a természeti értékekre alapozott térségfejlesztéshez kapcsolódó fogalmakat pozicionáltam a természet, turizmus és térségfejlesztés hármásában (1. ábra). A természeti értékekre alapozott térségfejlesztés alapja a természet, ezért mindennek ez az alapja. A természethez szorosan kapcsolódik a turizmus, hiszen az emberek, főleg az urbánus területeken élők kikapcsolódásként, feltöltődés, rekreáció céljából gyakran a természet adta területeket veszik igénybe, melynek során látogatóként, turistaként részesei lesznek a turizmusnak. A térségfejlesztés mind a turizmusra, mind a természetre és egyéb gazdasági, infrastrukturális elemekre épít, de jelen dolgozat a természet alapú térségfejlesztési alternatívák feltárását tűzte ki célul, ezért az ehhez szorosan kapcsolódó fogalmakkal foglalkoztam behatóbban. A koncepcionális keretre a következtetések és javaslatok részben még visszatérek.

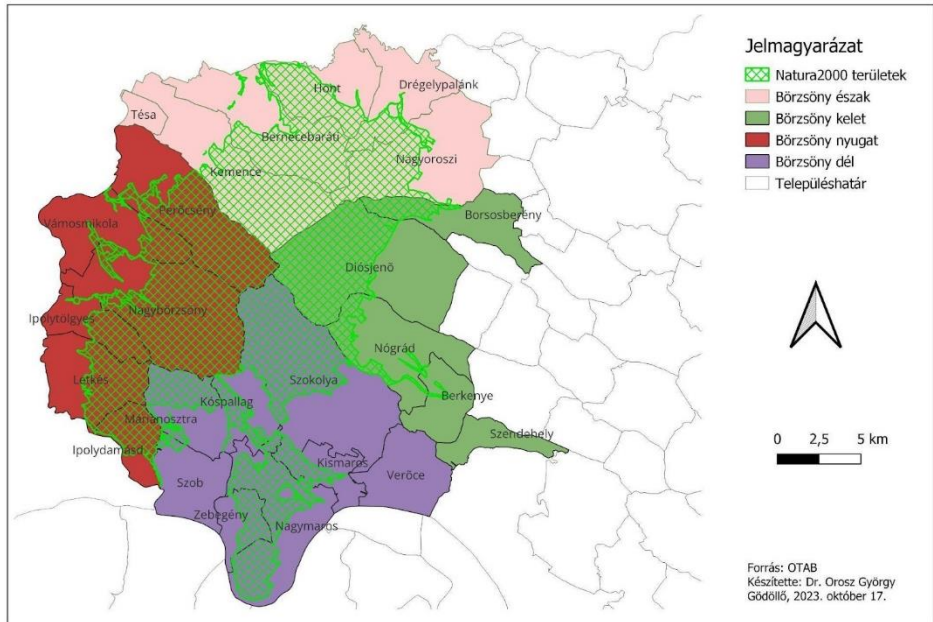

1. ábra: A disszertáció fogalmi kerete (kékkel jelölve, amelyek nemcsak természethez köthetők) (készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

2.2. Kutatási terület bemutatása

Börzsöny

A kutatáshoz a Börzsöny és a Cserhát hegységet választottam ki. A Börzsöny jelentős része 1978-tól már tájvédelmi körzet volt, és a Duna-Ipoly Nemzeti Park 1997-es megalakulásakor annak része, törzsterülete lett (Füri 2019). A hegység a Natura 2000 hálózat része, mint különleges madárvédelmi terület és az élőhelyvédelmi irányelv szerint különleges természetmegőrzési terület is. Emellett a Pogány-Rózsás területe erdőrezervátum (Horváth és Bölöni 2002).

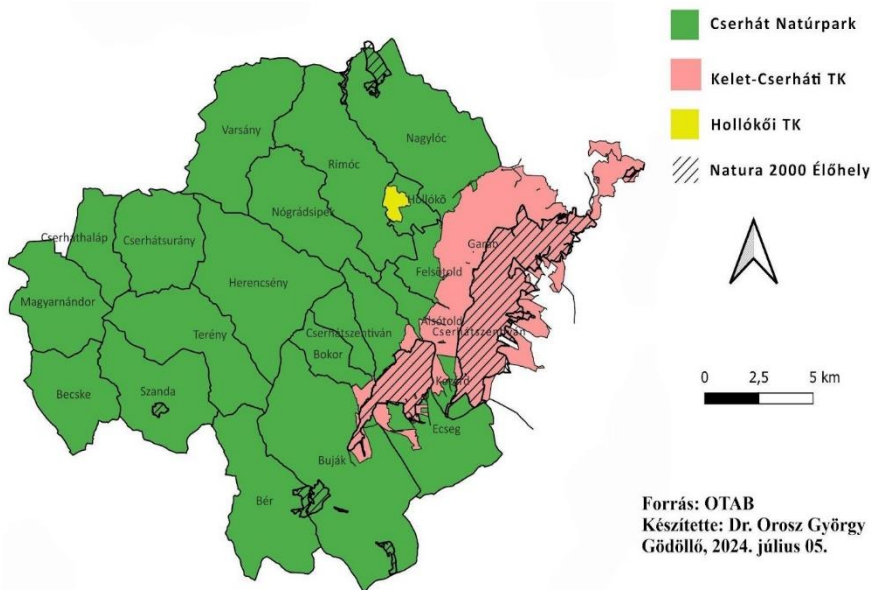
2. ábra: A Börzsöny égtáji felosztása és a védett területek (forrás: OTAB alapján, készítette: Dr. Orosz György)

Az általam kutatott börzsönyi települések (2. ábra): Verőce, Kismaros, Nagymaros, Zebegény, Szob, Márianosztra, Kóspallag, Szokolya, Ipolydamásd, Letkés, Ipolytölgyes, Nagybörzsöny, Vámsmikola, Perőcsény, Tésa, Kemence, Bernecebaráti, Hont, Drégelypalánk, Nagyoroszi, Borsosberény, Diósjenő, Nógrád, Berkenye, Szendehely. A Börzsöny általam kutatott települései az NTS 2030-ban kijelölt Budapest környéke térség területén találhatóak. A Börzsöny az ország harmadik legmagasabb hegysége (Dövényi et al. 2010). A Börzsöny mai vadregényességét annak köszönheti, hogy a hegység belsejében nincsenek települések, beépítettsége a 4%-ot sem éri el, ezáltal az Északi-középhegység legérzékenyebb térsége (Führer és Kovács 2017b).

Cserhát

A Cserhát az Északi-középhegységben helyezkedik el a Börzsöny és a Mátra hegységek között (Szövényi et al. 2013). A kutatott települések megegyeznek a Cserhát natúrpark településeivel: Alsótold, Becske, Bér, Bokor, Buják, Cserháthaláp, Cserhátsurány, Cserhátszentiván, Ecseg, Felsőtold, Garáb, Herencsény, Hollókő, Kozárd, Kutasó, Magyarnándor, Nagylóc, Nógrádsipek, Rimóc, Szanda, Terény, Varsány. A Cserhát Natúrpark a névhasználati címet 2009. október 22-én kapta meg (Szakmai koncepció 2013).

A Cserhát natúrparkban két tájvédelmi körzet és 6 Natura 2000 terület található (Harmos et al. 2009; Csorba 2021). A natúrpark területei a Hollókői (1977) és a Kelet-Cserhádi (1989) tájvédelmi körzethez (3. ábra) tartoznak, a Bükk Nemzeti Park részei. A Cserhát hegység tulajdonképpen egy dombvidéki táj, a Natura 2000 hálózat része, az élőhelyvédelmi irányelv szerint különleges természetmegőrzési terület több helyszínen. Hollókő ófalut és táji környezetét 1987-ben az UNESCO felvette a kulturális világörökség listájára.

3. ábra: A Cserhát natúrpark települései és védett területei (forrás: OTAB alapján, készítette: Dr. Orosz György)

2.3. Az adatgyűjtés és adatfeldolgozás módszertana

Interjúk

Kutatásom során a Börzsöny és a Cserhát hegységben elhelyezkedő települések polgármestereivel, természetvédelemmel, turizmussal és erdőgazdálkodással foglalkozó helyi szakemberekkel készítettem interjút, összesen 31 fővel.

A félig strukturált interjúkat (Newing et al. 2011) a Börzsönyben 2020 nyarán és őszén, a Cserhátban 2022 tavaszán készítettem, átlagosan 1-2 órás időtartamban.

Az interjúkat diktafon segítségével rögzítettem, majd szó szerinti leiratokat készítettem. A kérdésekhez kapcsolódó előzetesen meghatározott kódok alapján kvalitatív tartalomelemzéssel elemeztem a szövegeket a QCAmap szoftver (Patton 2002) segítségével. Egy Excel táblában külön kigyűjtöttem a természeti értékekre és fejlesztési lehetőségekre vonatkozó idézeteket, szövegrészleteket. Olyan mintaterületekre jellemző idézetek használtam, amelyek alkalmasak voltak az eredmények illusztrálására. A dolgozatban a személyes adatok védelme érdekében az idézetek után kóddal jelöltem az interjúalanyokat, melynek első része jelölte a mintaterületet (B-Börzsöny, CS-Cserhát) és a második fele az érintett csoportot, amelyhez tartoztak (P-polgármester, E-erdész, TU-turisztikai szakember, TV-természetvédelmi szakember), és utána a szám pedig azt hogy hányadik volt a listában (pl. BTU1, BP1, BTV1, BE1).

Kérdőívek

Kutatásomhoz internetes alapú, online kérdőívformát választottam, amely a limesurvey.org online programmal készült, magyar nyelven. A kérdőív célcsoportja a túrázók voltak. Két kérdőívet készítettem a két kutatási területre, ezekben a kérdések hasonlóak voltak az összehasonlíthatóság érdekében, de terület-specifikus kérdéseket is tettem mindkét kérdőívbe. A kérdőíveket ugyanarra a négy nagy egységre tagoltam: 1. látogatási szokások, 2. természet és táj, 3. fejlesztési igények, 4. demográfiai adatok. A kérdőíveket a közösségi médiában, a Facebookon tettem közzé, célzottan a téma szempontjából releváns aktivitású csoportokban. A Börzsönyről szóló kérdőívet 2021 novembere és 2022 januárja között, a Cserhátról szólót 2023 októbere és 2024 márciusa között osztottam meg. A két kérdőívet összesen 264 fő töltötte ki, ebből 129 fő a Börzsöny és 135 fő a Cserhát kérdőívet. A beérkezett válaszokat egy Excel táblába exportáltam, tisztítás és kódolás után IBM SPSS Statistics 29.0 verziószámú programban elemeztem statisztikai módszerekkel (gyakoriság, százalékos megoszlás χ^2 próba, Fisher exact teszt).

3. EREDMÉNYEK ÉS MEGVITATÁSUK

3.1. A látogatók és helyi érintett csoportok által érzékelt természet adta javak és szolgáltatások

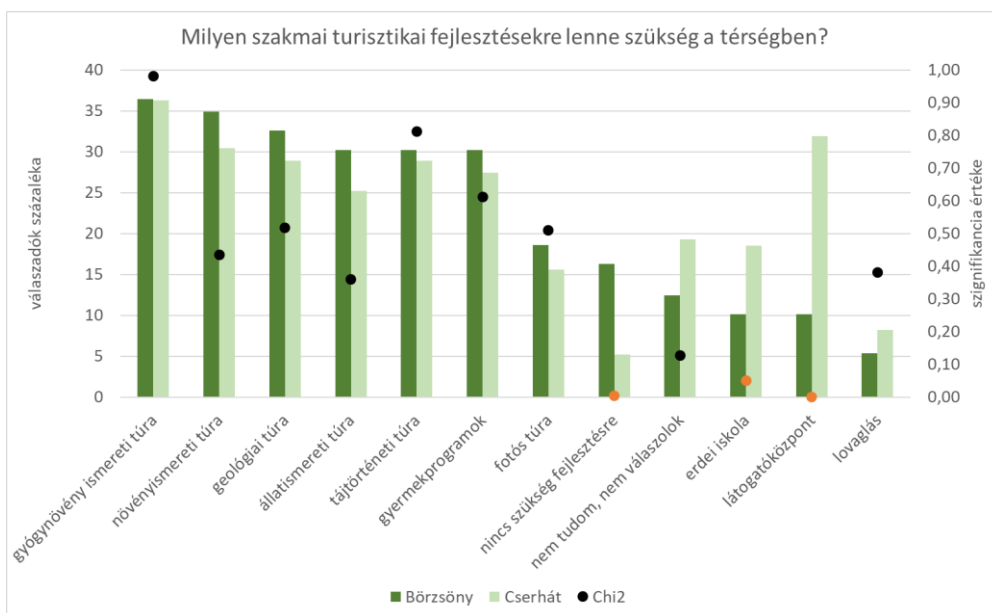
4. ábra: A Börzsöny és a Cserhát látogatásának fő céljai (a válaszadók százalékos aránya és a Chi² teszt szignifikancia szintje). Több választ lehetett bejelölni, ezért minden egyes cél külön változót jelent. A narancssárga körök jelzik a szignifikáns összefüggést a helyszínek és a látogatási célok között ($p < 0,05$). (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A válaszadók jelentős százaléka túrázás (B:85%; Cs:80%) és kirándulás (B:71%; Cs:73%) céljából látogatja meg mindkét területet (4. ábra). A hegy-ségek fő vonzereje a természetben eltöltött idő, melyről a Cserhátban az alábbiak szerint nyilatkozott egy interjúalany. *“Szerintem egy különleges természeti környezetben vagyunk, én azt gondolom, mert akármerre megyünk, mindenütt más az összetétele a természetnek, a fának, a növényeknek. Egy lehetőség arra, hogy itt is ki tudjanak kapcsolódni és tudjanak kirándulni, jókat lehet túrázni a környékünkön, és ezért mondtam, hogy nagyon fontos lenne, hogy akár újabb és újabb túraútvonalakat ki tudjunk alakítani.”* (CSP3)

A fő célok mellett a Börzsönybe a kérdőív válaszadóinak közel 30%-a a kerékpározás, kikapcsolódás és a fotózás miatt érkezik. Fotózás céljából a válaszadók közel 30%-a érkezik a Börzsönybe, mely a páratlan Dunakanyarra

nyíló panorámának és a számtalan tematikus fotózási lehetőségnek köszönhető. A Cserhát kérdőívet kitöltők 16%-a érkezik a fotózás miatt, ez a szám azért lehet kevesebb, mert a táj változatos ugyan, de nem ad olyan panorama élményt, mint a Börzsöny. A rekreációs és kikapcsolódási lehetőségek is inkább a Börzsönyben vannak magasabb fejlettségi szinten, több turisztikai célú látványosság található a területen, mint a Cserhátban. *“Megnyugvás, kikapcsolódás. Szerintem elég belegondolni, hogy mit lát itt, szerintem gyönyörű szép vidék.”* (CSE1) *“Szerintem egyfajta nyugalmat, kikapcsolódási lehetőséget ad. Én is nagyon szeretek egyébként az erdőben sétálni, vagy a természetben sétálni.”* (CSP1) *“A jó levegőt, a madárcsicsergést, a kikapcsolódás lehetőségét, rekreációt, megújuljon, aki ide jön, akár rövidebb, akár hosszabb ideig. Hát a felfedezést [adja].”* (BTV1)

3.2. Természeti és táji érték bemutatását szolgáló és természeti értékekre épülő turisztikai fejlesztési ötletek

5. ábra: A kérdőívet kitöltők igényei a természethez kapcsolódó turisztikai fejlesztésekkel kapcsolatban (a válaszadók százalékos aránya és a χ^2 teszt szignifikancia szintje). Több választ lehetett bejelölni, ezért minden egyes természethez kapcsolódó turisztikai fejlesztés külön változót jelent. A narancssárga körök jelzik a szignifikáns összefüggést a helyszínek és az adott turisztikai fejlesztés között ($p < 0,05$). (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

A kutatás során arra is kerestem a választ, hogy a területre érkező látogatók milyen szakmai programokat (5. ábra), fejlesztési irányokat látnának szívesen.

Látszik, hogy szignifikáns összefüggés van az erdei iskola és helyszínek között. A Cserhátban (19%) a válaszadók 9%-kal többen szeretnék erdei iskolai fejlesztést, mint a Börzsönyben (10%), melynek oka, hogy a Cserhátban csak két erdei iskola van. A látogatóközpont és a helyszínek között is kiütözik a szignifikáns összefüggés. A Börzsönyben több látogatóközpont és erdei szabadidőközpont található, míg a Cserhátban egyáltalán nincsen látogatóközpont vagy ehhez hasonló természetvédelmi-turisztikai fogadóépület, amely nagyobb csoportok befogadására alkalmas. *“Tehát én azt mondom, hogy Hollókőn meg lehetne csinálni, ha mögé állna a megye, meg Hollókő. Nincs egy diákszállás, nincs egy olyan hely, ha megérkeznek a gyerekcsoportok [tudjuk fogadni], nincs egy fogadóközpont.”* (CSTU1) Mindkét területen kiemelkedik a gyógynövényismereti túra, melyre a válaszadók 36%-nak van igénye, és ezt az interjúalanyok is alátámasztották, azonban kevés ilyen túrát tartanak a mintaterületeken. *“Gombászni nagyon sokan járnak ki az erdőre. Mást gyűjteni kevésbé, viszont szerintem szintén a beköltözőkkel elindult a gyógynövénynek a kultúrája, a bogyók gyűjtésének a kultúrája. Nyitnak olyan tudások felé, amik esetleg lehet, hogy nagyon régen hagyományosan meg voltak, de az elmúlt évtizedekben az életmód miatt kikopott, most visszajön. Azzal, hogy lehet már így tanulni is ezeken a kis tanfolyamokon, ugye gombaismereti alapképzés szokott lenni, gyógynövényekkel kapcsolatos túrák.”* (BTU1)

A válaszadók a többi tematikus túrát (pl. botanikai, geológiai) is bejelölték, de ezeket már kevesebb százalékkal (35-25%), azonban interjúalanyaink is fontosnak tartják, hogy legyenek vezetett túrák a térségben. Mindkét térségben említették az interjúalanyok, hogy érdemes lenne tematikus ismeretátadással egybekötött túrákat tartani, a Börzsönyben inkább a fajismereti túrákat javasolták, míg a Cserhátban a geológiai túrák merültek fel ötletként. *“A ritka védett növényfajok, mivel körbe ölelnék az erdők, itt nyilván az állatok is fontos lakótársaink, tehát itt simán lehetne tartani olyan vezetett tematikus túrákat, amit egy szakember tart.”* (BP4) *“Tehát ugye a Cserhát az korábban, elsősorban földtani értékei miatt volt ismertebb. Egyszerűen azért, mert geológusok mozogtak a térségben, élővilág kutatók meg alig. Tehát geológiai értéke van több olyan természetes feltáródás, közettani rétegfeltáródás, meg főleg mesterséges feltáródás, tehát elsősorban kőbánya, út rézsű is akár, ami természeti értéknek számít.”* (CSTV1)

1. táblázat: Az interjúalanyok által említett természeti értékekre építő turisztikai fejlesztési lehetőségek a Börzsönyben és a Cserhátban (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

	Börzsöny	Közös	Cserhát
Bakancsos turizmus	• falu körüli sétaút kialakítása, • gyógynövény kert sétákkal, • geológiai bemutató hely a felhagyott bányákban, • a vár és a tó körül sétaút kialakítása Nógrádban,	• tematikus turisztikai útvonalak kialakítása, • tanösvények, túrakörök, éjszakai túraútvonalak kialakítása, • túraútvonalak fejlesztése, • túraútvonalak karbantartásával foglalkozó szervezetek létrehozása,	• zöldútvonalak felfestésének javítása, újak létrehozása, • túraútvonal kialakítása Varsányban, • tanösvények számának növelése Hollókőn,
Kerékpáros turizmus		• túrakerékpár-úthálózat kijelölése, kialakítása,	• kerékpárutak kialakítása,
Lovas turizmus	• lovas centrum létrehozása - lovaglási lehetőség, • lovasturizmus kialakítása, fejlesztése, • állattartás bemutatása, simogató létrehozása,	• lovas túraútvonal kijelölése, kialakítása	

	Börzsöny	Közös	Cserhát
Vízi turizmus	• vízi turizmus beindítása, • kenutúrák az Ipolyon, • horgászat az Ipolyon, • horgásztó rehabilitációja,		
Vonzerő kialakítás, szolgáltatás fejlesztés	• szabaduló szoba sémájára egy falutúra kialakítása, • élményvölgy megvalósítása, • erdőben található szakrális helyek és azokhoz fűződő emlékek bemutatása,	• túravezetés, természeti foglalkozások tartása, • kilátóhely, pihenőhely létrehozása az erdőben,	• kiemelt természeti értékek kijelölése, mint célpont, • zöldút mentén landart pontok kijelölése, • bányák látogathatóvá tétele, új funkcióval való megtöltése, • Dobogó-tető kilátó felújítása, • Sasbérc-kilátó fejlesztése,

A hegységek turisztikai fejlettségük szempontjából eltérnek egymástól, ezért nem került minden csoportba fejlesztési lehetőség (1. táblázat).

A Börzsöny turizmus szempontjából egyértelműen fejlettebb, mint a Cserhát, ezért a fejlesztési lehetőségek is másra irányulnak. A bakancsos és kerékpáros turizmusra irányuló fejlesztések a Börzsöny esetében inkább település specifikusak, míg a Cserhátnál vannak település specifikus és az egész hegységet érintő fejlesztések is (pl. kerékpárút kialakítása). A közös fejlesztési lehetőségek közé a tanösvények, tematikus turisztikai útvonalak, túraútvonalak,

túrákerékpáros útvonalak kialakítását soroltam. Ezek közül a Cserhátban inkább a kialakításon van a hangsúly, míg a Börzsönyben helyenként kialakításon, de inkább fejlesztésen. A Börzsönyben az egyik interjúalany pl. egy tanösvényt javasolt a település körül, amelyen vezetett túrák is lennének. *“Abban szerintem lenne érték, hogy egy tanösvény a falu körül vagy több kisebb tanösvény és akkor ott a természeti és a kulturális meg az egyéb értékeket bemutatni. Lehetne tematikusan, egy vezetett emberke jön és csinálja. Van is alkalmas ember erre a településen, csak még nincs megszervezve, nem találtuk ki ennek a módját, meg nincs forrás se rá.”* (BP4)

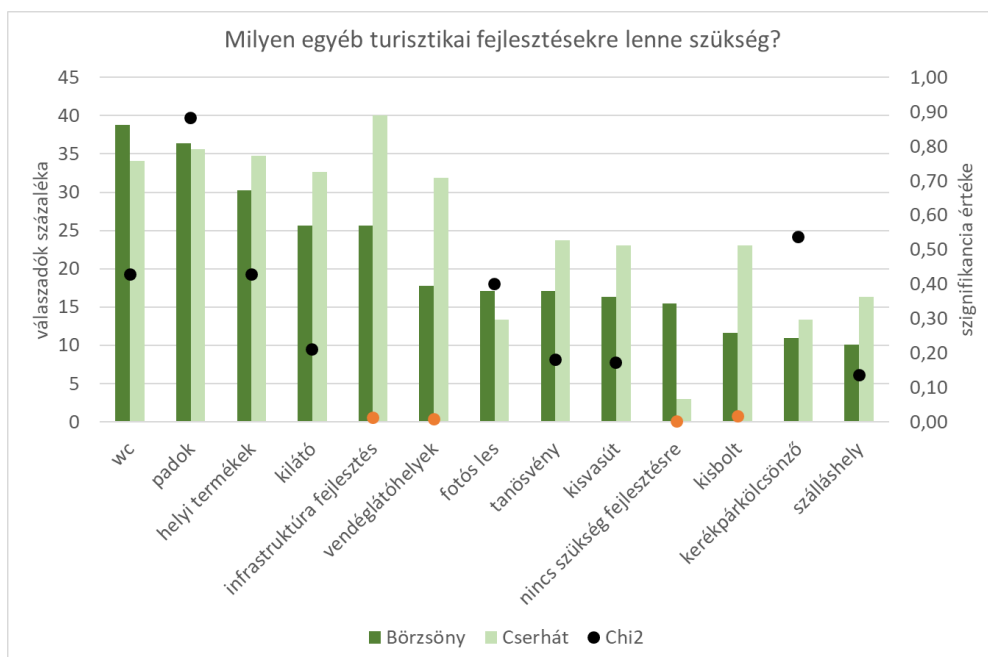
A lovas és vízi turizmus kialakítása, megvalósítása inkább a Börzsönyre jellemző. Az Ipoly menti településeken a vízi turizmus még kezdeti fázisban jár, emiatt szükséges a kenu-túrák kialakítása, horgászturizmus menedzselése. A lovasturizmus kialakítása, különböző szolgáltatások létrehozása felmerült a börzsönyi lakosokban, a közös kategóriába csak a lovas túraútvonalak kialakítása került be, mert a Cserhátban a zöldsutak alkalmasak lovas túraútvonalnak is, azonban ennek bővítésére még van lehetőség a térségben. Ebbe a kategóriába soroltam az állatsimogató kialakítását, melynek középpontjában a háziállatok bemutatása lenne.

Vonzó kialakításnak és szolgáltatás fejlesztésnek neveztem el azt a kategóriát, melybe olyan fejlesztési lehetőségeket soroltam, amelyek több élményt, kiemelkedő értéket képviselnek a fejlesztések területén és ezek létrehozásával többnapos turizmus és komplexebb kirándulás valósítható meg a térségben. A szolgáltatások fejlesztésénél a Börzsönyben az erdőben található szakrális emlékhelye bemutatását említették az interjúalanyok, a Cserhátnál pedig konkrét kilátóhelyek pl. Dobogó-kő, Sasbérc fejlesztésére lenne szükség. Emellett mindkét területen a kilátóhelyek, pihenőhelyek korszerűsítése, létrehozása is fontos lenne, illetve a vezetett természetismereti túrákat is említették az interjúalanyok.

A másik lehetőség a falutúra kialakítása egy szabadulószoza mintájára, melyre jó példa Diósjenőn a Kalandió nevű faluismereti túra. Az interjú készítésekor még csak tervben volt a programlehetőség, amely azóta már meg is valósult. *“Kialakulóban a civil kezdeményezésre egy úgynevezett szabadulószoza játék. Ezt most képletes értelemben értse, mert itt szobáról szó sincs, olyan játékos feladvány, amire felfűzve a falu látnivalóit, ilyen két-három-négy órás elfoglaltságot adnak kisebb csoportoknak, mert játszani mindenki szeret.”* (BP8)

A Cserhátban két hasonló fejlesztési lehetőség jelenik meg, a zöldutak mentén landart pontok kialakítása, mely alatt egy-egy kiemelkedő természeti vagy táji értékre kell gondolni. Ezek a kiemelt értékek történetükkel, megjelenésükkel több embert vonzanának a térségbe, mellyel a Cserhát turizmusa kissé fellendülne. *“Tulajdonképpen a zöldút mentén szeretnénk volna ilyen landart pontokat. Olyat, mint amilyen a kéz kilátó, szóval nem pont olyat, hanem egyszerűbbet, de az a lényeg, hogy úgy csábítson kirándulásra, valami pluszt [adjon], ahol fotózhat vagy szép a kilátás, vagy valami ilyesmi.”* (CSTU1)

3.3. Egyéb, a természeti értékeket vagy azokra irányuló turizmust érintő infrastrukturális fejlesztések

6. ábra: A kérdőívet kitöltők igényei az egyéb turisztikai fejlesztési lehetőségekkel kapcsolatban (a válaszadók százalékos aránya és a χ^2 teszt szignifikancia szintje). Több választ lehetett bejelölni, ezért minden egyes turisztikai fejlesztés külön változót jelent. A narancssárga körök jelzik a szignifikáns összefüggést a helyszínek és az adott turisztikai fejlesztés között ($p < 0,05$). (Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

Az egyéb turisztikai fejlesztési igények a két terület között részben mutatnak hasonlóságot és nagyobb arányban eltéréseket (6. ábra). Szignifikáns összefüggés mutatkozik a helyszínek és négy kategória (infrastruktúra fejlesztés, vendéglátóhelyek, kisbolt, nincs szükség fejlesztésre) között. Az éttermeknél (B:18%; Cs:32%) és a boltoknál (B:12%; Cs:23%), a cserhádi válaszadók 14%

és 11%-kal többen említették a szolgáltatások fejlesztésének szükségességét. Sajnos sok cserhádi településen nincsen élelmiszerbolt és a nagyobb lélekszámú községek többsége nem rendelkezik vendéglátóhellyel. A Az infrastrukturális fejlesztés (B:26%; Cs:40%) és a helyszínek között is szignifikáns összefüggés van, a válaszadók szerint a Cserhátban jóval nagyobb szükség van az infrastrukturális fejlesztésekre, hiszen nagyon rossz az utak állapota, emellett a tömegközlekedés járatsűrűsége és menetideje is fejlesztésre szorul. A helyszínek és a nincs szükség fejlesztésre kategória között is szignifikáns összefüggés van. A Börzsöny kérdőív válaszadóinak 16%-a nyilatkozott úgy, hogy nincs szükség fejlesztésre a térségben, így megerősítést nyer, hogy a Börzsöny települései sokkal fejlettebbek. Mindkét területen fontos fejlesztésnek gondolják a válaszadók a padok (B:36%; Cs:36%) és WC (B:39%; Cs:34%) számának növelését, azonban ez statisztikailag nem mutatott szignifikáns összefüggést a kategóriák és a helyszínek között.

2. táblázat: Az interjúalanyok által említett egyéb, a természeti értékeket vagy azokra irányuló turizmust is érintő infrastrukturális fejlesztési lehetőségek a Börzsönyben és a Cserhátban (csillaggal jelölve a természetre potenciálisan negatív hatással bíró fejlesztéseket)

(Készítette: Ferencz-Havel Alexandra)

Börzsöny	Közös	Cserhát
• kenu-kajak kölcsönző helyek létrehozása, • kikötők kialakítása, hajózási szolgáltatások bővítése*, • a strandok fejlesztése, • M2 autótút kiépítése a határig*, • Szondi-kápolna környezetének méltó kialakítása, • lőtér épületéből múzeum és bakancsos szálláshely kialakítása, • szállás és kiszolgáló funkció fejlesztése	• tömegközlekedés javítása (megfizethető, gyors, kényelmes), • úthálózat állapotának javítása, • parkolóhelyek kialakítása*, • kerékpárút-hálózat, kölcsönző rendszerrel és szervíz-hálózattal (felvidéki kapcsolatokkal is rendelkező kerékpárút kialakítása, főutak, forgalmas utak mellett önálló kerékpárút kialakítása), • esőbeálló, fahidak a patakok fölé, padok, turista utak karbantartása,	• látogatóközpont a térségbe, • mezőgazdasági termelők áttérésre a diverz termőföld használatra, monokultúra helyett, • inkubátorház kisebb vállalkozásoknak, • vendéglátóhelyek létesítése, • kis- és nagylétszámú szálláshelyek kialakítása, • meglévő szálláshelyek minőségének, felszereltségének, komfortfokozatának és mennyiségének javítása,

Börzsöny	Közös	Cserhát
- szálláshelyek kialakítása a kismedencékben - kerékpárkölcsonzó a vasútállomásokon, - kerékpárút a vasútállomásról a kirándulóhelyekig, - elektromos kisbusz vásárlása, - a vár felújítása, - helyi fedett piactér kialakítása Nógrádon, - libegő kiépítése*, - kalandpark létrehozása*,	környezeti szempontra nagyobb hangsúlyt fektető kommunális hulladék kezelése,	- panzió létrehozása Varsányban, - emlékház-szálláshely kialakítása Nógrádsípeken, - szánkópálya kialakítása műhó biztosításával (Hol-lókő)*, - fafeldolgozó fűrészüzem helyben, - ipari területek kialakításának lehetősége*, - tömegközlekedés, vasúthálózat fejlesztése, - járható utak, járdák kialakítása, - szennyvízelvezetés megoldása Alsótoldon,

Közös fejlesztési célok

Az infrastruktúra terén több fejlesztési lehetőség is akad mindkét területen (pl. útminőség javítása, tömegközlekedési járatsűrűség növelése), azonban itt sem szabad elfelejtkezni a természetről és annak megóvásáról. *“Hát én két dolgot látnék, ami nagyon fontos lenne, egyik, hogy javítani az elérhetőséget, tehát az út minőséget. A térségből gyorsan ki-be lehessen jutni, akár tömegközlekedéssel.”* (BP2) *“Tömegközlekedés javítása, megfizethető, gyors, tiszta, kényelmes tömegközlekedés, mert az az alapja mindennek, hogy eljut [az ember] dolgozni, szórakozni, pihenni, vásárolni, kapcsolatokat tartani. A közlekedés mindennek az alapja, ha az jó, akkor minden jobban működik, ha az pocskék, akkor minden sokkal nehezebben működik.”* (BTV1)

A kerékpárút-hálózat fejlesztésével kapcsolatban többféle lehetőség felmerült, amelyek közül az első és legfontosabb a hegység körül egy egységes kerékpárút hálózat kialakítása szervíz helyekkel és ehhez kapcsolódó szolgáltató egységekkel. Felmerült még a túra kerékpár-úthálózat kiépítése és a kerékpárút kiépítése és összekötése a felvidéki kerékpárutakkal is. *“Legyen egy térségi*

kerékpárút hálózat egy olyan kerékpárkölsönző rendszerrel, ahol a helyi szolgáltatások bekapcsolódnak, ahol a helyi vendéglátókkal is ezt egyeztetik, ahol tényleg olyan műszaki tartalom van, meg egy olyan marketing van mögé rakva, hogy az a szolgáltató el tudja tartani például a kerékpárszervízt is.” (BTU1) *“Mindenben átgondolt kerékpárút hálózat a teljes nagy térségre szlovákiai kapcsolódással, tehát felvidéki kapcsolatokkal is rendelkező kerékpárút, túrakerékpárút hálózat.”* (BE2)

Börzsöny

A helyi érintett csoportok képviselőinek elmondása alapján az Ipoly egyre vonzóbb a kenusok, kajakosok körében, azonban a megfelelő kikötőhelyek és kölcsönző helyek hiányában nem teljesértékű ez a szolgáltatás. Emellett a Duna menti településeken szükséges lenne még kikötőhelyek kialakítására és a hajózási szolgáltatások megújítására, kiterjesztésére. A vízi eszközök bérlő helyeinek kialakítása mellett a transzfer szolgáltatás létrehozása is elengedhetetlen az Ipoly mentén. Javasolták azt is, hogy a folyóparton kihelyezésre kerülhetnének információs táblák, melyeket a kenusok meg tudnának tekinteni evezés közben ilyen tanösvény jelleggel, miközben egy kicsit megpihennének. *“Tulajdonképpen az aktív sportolók száma is folyamatosan emelkedik. Mind a vízi, mind a szárazföldi infrastruktúra fejlesztés megemlíthető, kerékpárutak építése iránti igény, kikötőhelyek. Lassújárati hajós, hajózási szolgáltatásokat tudnék elképzelni.”* (BP5)

Cserhát

Több polgármester és szakember is említette a szálláshelyek fejlesztési lehetőségeit, melyek közül a kis- és nagylétszámú szálláshelyek kialakítása volt az egyik, a csoportok fogadásának érdekében. A Cserhátban nincsen nagyobb létszámú csoport befogadására alkalmas szálláshely, melyet a polgármesterek pontosan tudnak, ezért sürgetik ennek fejlesztését. *“Tehát amiket én most úgy látok, és így turisztika szempontjából fontos lenne. Lehet, hogy egy-két szálláshely hogyha lenne Magyaránadorban, az úgy jól jönne, de inkább ilyen nagy létszámú szálláshelyre gondolok”* (CSP5) Illetve a meglévő szálláshelyek 21. századi igényeinek kielégítése, komfortfokozatának növelése volt a másik megfogalmazott javaslat. A Rozmaring étterem továbbfejlesztési lehetősége egy panzió felépítése lenne, mely szálláshely lehetőségek számát növelné. *“Mindent, amit megtermelünk a faluban, minden az étterembe kerül és*

nagyon finom, friss helyi ételekkel tudunk szolgálni a vendégeinknek. És hát ugye vannak céljaink, hogy erre ráépüljön majd egy panzió.” (CSP3)

Ahogy korábban is szó volt már a feldolgozó üzemről, így más település vezetőjében is felmerült a helyi adottságokhoz igazodó üzem létrehozásának gondolata, mely helyben realizálja a profitot. *“Itt csak mezőgazdaságban lehet gondolkodni, ami az állattenyésztés. Ha egy fűrészüzem helyben működni tudna, amit egy jó üzletember, már régen megcsinált volna. Mindjárt feldolgozva kerülhetne el a fa, nem rönkben, mint most.” (CSP8)*

4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

4.1. Következtetések

Az első hipotézisem az volt, hogy a mintaterületeken vannak olyan természeti értékek és ahhoz kapcsolódó kulturális értékek, amelyek térségfejlesztési potenciált jelentenek és alkalmazhatóak a térségfejlesztésben. A két hegység az interjúk alapján hasonlóságot mutat a természeti értékekben. Számos olyan érték van, melyek később is előkerülnek a fejlesztések során (pl. geológiai képződmények), amelyekre tematikus túraútvonalat és vezetett túrákat is lehetne tervezni. A kérdőívet kitöltők kétharmada (B:75%; Cs:67%) szerint jó vagy nagyon jó a természeti értékek állapota mindkét területen. Az interjúalanyok válasza a Börzsöny esetében pozitív volt, jó állapotúnak értékelték a természet állapotát, azonban a Cserhát adatközlői megosztóan nyilatkoztak róla.

Az eredményeim alapján hipotézisem (H1) megállja a helyét, vagyis a mintaterületeken vannak olyan természeti értékek és ahhoz kapcsolódó kulturális értékek, melyeket a helyi érintett csoportok is felismertek és ezek az értékek alkalmazhatóak a térségfejlesztésben.

A második hipotézisem (H2) az volt, hogy a helyi érintett csoportok és a látogatók által érzékelt természet adta javak és szolgáltatások a két mintaterületen eltérnek a különböző fejlettségi adottságaik miatt. A kérdőív válaszadói főként túrázás (B:85%; Cs:80%) és kirándulás (B:71%; Cs:73%) céljából látogatják meg a Börzsönyt és a Cserhátot. A Cserhátban jelentős a kulturális értékek felfedezése (27%) miatt érkezők száma, mely Hollókő vonzerejének tudható be. A túrázás számos jólléti és ökoszisztéma-szolgáltatást biztosít a természet által, ezek közül 60% feletti arányban említették mindkét területen a kikapcsolódást, a feltöltődést és a csendet, nyugalmat. A Börzsönyt a jó levegő (65%), könnyű

megközelíthetőség (45%) és a kellemes klíma (32%) miatt választják a kérdőívet kitöltők, míg a Cserhátot a jó levegő (37%), alacsony turistaforgalom (34%) és a kulturális értékek felfedezése (29%) miatt.

A hipotézisem (H2) az eredmények alapján részben igazolódik be, mert vannak olyan természet adta javak és szolgáltatások, amelyek mindkét mintaterületen megjelennek (pl. jó levegő, feltöltődés). Azonban számos olyan természeti érték és szolgáltatás van, amely domináns a Börzsönyben (pl. kerékpározás, kellemes klíma) és a cserhádi válaszadók csak kis százalékban választották. A Cserhát a kulturális értékek tekintetében kiemelkedő, míg ez a Börzsönyre kevésbé jellemző.

A harmadik hipotézisem (H3) az volt, hogy a természeti és táji értékekre, helyi élelmiszer alapanyagokra alapozott fejlesztési lehetőségek és igények, amelyeket a helyi érintett csoportok és a látogatók érzékelnek, hasonlítanak a Börzsönyben és a Cserhátban. A kérdőívet kitöltők 25% feletti arányban jelölték meg mindkét terület esetén a különböző ismeretbővítő túravezetéseket, melyet az interjúalanyok közül is többen említettek, és ezt igyekeznek a jövőben megvalósítani. A szakmai turisztikai fejlesztések közül kiemelkedik a Cserhát esetében a látogatóközpont, amit 30% feletti arányban szeretnének a válaszadók a területen látni és ezt az interjúalanyok is megerősítették, ugyanis nincsen látogatóközpont az általam kutatott településeken. A Börzsöny esetében több apróbb fejlesztést említettek (pl. lovas turizmus élénkítése, kenutúrák bevezetése az Ipolyon), míg a Cserhátnál nagyobb léptékű fejlesztésekre lenne szükség (pl. landart pontok és kiemelt természeti értékek kijelölése). A közös fejlesztési célok között szerepel a vezetett túrák létrehozása, túra- és kerékpár-úthálózat kijelölése kialakítása, nyilván ezen fejlesztések volumene a két térség adottságaihoz igazodva eltérő lehet.

Mindkét területen a mezőgazdaságban és annak különböző ágaiban látnak lehetőséget, a Börzsönyben a gyümölcstermesztés jelent potenciált, a Cserhátban a kisléptékű mezőgazdasággal, állattartással foglalkozó családi vállalkozásokban látják a fejlődést. A Börzsöny helyi termék és gasztronómiai lehetőségei kapcsán az egykori boggyósgyümölcs termesztésének felélesztésére, fejlesztésére különböző ötleteket javasoltak. A Cserhátban a családi vállalkozásokat, gazdaságokat említették, illetve a megtermelt zöldségek és a természet adta gombák, növények üzemi feldolgozására, tárolására építenének hosszútávon.

A hipotézisem (H3), hogy a természeti és táji értékekre, helyi élelmiszer alapanyagokra alapozott fejlesztési lehetőségek és igények, amelyeket a helyi érintett csoportok és a kérdőív válaszadói érzékelnek, részben hasonlítanak a két

mintaterületen. A két terület múltjából és a növényzeti borítottságából adódóan más jellegű fejlesztési ötletek merültek fel a mintaterületeken, azonban a helyi termékek helyben való feldolgozása megjelenik mindkét hegység esetében.

A negyedik hipotézisem (C4) az egyéb turisztikai és infrastrukturális lehetőségekre irányultak a látogatók és a helyi érintett csoportok körében is. A kérdőívet kitöltők az egyéb turisztikai fejlesztéseket közül a Cserhát esetében kiemelkedően (40%) sokan jelölték meg az infrastruktúra fejlesztést, ami a térség elmaradottságának, nehéz megközelíthetőségének szól elsősorban. A Börzsönyben inkább a túrázáshoz kapcsolódó szolgáltatásokra (pl. padok, WC meglétének) fejlesztésére irányultak a válaszok. A Börzsönyben a kerékpárkölcsonzó helyek kialakítására lenne szükség, melynek ideális esetben a vasútállomáshoz közel kellene elhelyezkednie, hogy az ide látogatók könnyedén igénybe tudják venni. A Cserhátban a nagyobb horderejű fejlesztésekre lenne szükség (pl. látogatóközpont kialakítása, inkubátorház a vállalkozásoknak). A közös kategóriába a tömegközlekedés javítása, kerékpárút-hálózat kialakítása került.

A hipotézisem (H4), hogy az egyéb, a természeti és táji értékeket vagy azokra irányuló turizmust érintő infrastrukturális fejlesztési lehetőségek és igények, melyeket a helyi érintett csoportok és a kérdőív válaszadói érzékelnek, hasonlítanak a Börzsönyben és a Cserhátban, részben megállja a helyét. Vannak mindkét területen hasonló fejlesztési lehetőségek, de inkább település és terüleetspecifikus ötletek dominálnak a mintaterületeken.

4.2. Javaslatok

Az első és legfontosabb javaslatom, hogy mindkét mintaterületre egy olyan fejlesztési stratégia készüljön, amely a természeti és azokhoz kötődő kulturális értékekre alapoz, ötvözi azon társadalmi csoportok javaslatait, akik a térségben élnek és azokét is, akik a hegységekbe látogatnak. Az érintett csoportok bevonása a fejlesztési koncepciók kidolgozásába elősegíti a későbbi konfliktusok elkerülését.

Mindkét hegység esetében a kerékpárút-hálózat kiépítése is jelentős turisztikai potenciált jelentene. A Börzsöny nyugati (Dunakanyar) és északi oldalán már van kerékpárút, azonban ezek bővítése javasolt. A Börzsöny esetében fontos lenne a hegység körüli kerékpárút kialakítása a megfelelő kerékpáros szervizekkel és kölcsönző helyekkel. A Cserhát lankás dombjain kialakított kerékpárút egy másik turisztikai csoportnak, főként a családoknak biztosítana kerékpáros lehetőséget.

A kérdőívet kitöltők jelentős része túrázás, kirándulás céljából érkezik a hegységekbe, ehhez igazodva az általuk javasolt szakmai és infrastrukturális fejlesztési igényeket érdemes megfontolni (pl. tematikus vezetett túrák, padok), mely ötletek egy része (pl. vezetett túrák) a helyi interjúalanyokban is megfogalmazódott.

A Cserhátban javaslom a hagyományos gazdálkodás visszaállítását, hiszen a táj az állatok jelenlétével alakult olyanná, amilyen napjainkban és hosszútávon ez biztosítaná a tájkép fennmaradását. Emellett a hagyományos gazdálkodással értékrendet és megélhetést is lehetne biztosítani a helyi lakosságnak.

További kutatási lehetőségként javaslom a két térségben fókuszcsoportos beszélgetések lefolytatását, az összegyűjtött fejlesztési ötletek validálása végett.

5. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

1. **A Cserhát látogatói körében elsőként végeztem természeti értékekre alapozott kérdőíves vizsgálatot a Cserhát természeti értékeiről, fejlesztési lehetőségekről és a látogatási szokásokról.**
2. **Feltártam a Börzsöny és a Cserhát tekintetében, hogy a kérdőívet kitöltő látogatók milyen természet adta javakat és szolgáltatásokat tartanak fontosnak, vesznek igénybe.** Megállapítottam, hogy a kérdőívet kitöltő látogatók a Börzsöny esetében a hegyvidéki vadregényes erdők nyugalmát, a Cserhát esetében a megnyugtató dombok közt elhelyezkedő Hollókőt keresik fel. A kérdőívet kitöltő látogatók a túrázás (B:85%; Cs:80%) és kirándulás (B:71%; Cs:73%) céljából érkeznek mindkét mintaterületre és a χ^2 próba alapján nem volt szignifikáns különbség a két terület között ($p < 0,05$). Mindkét területen a kérdőívet kitöltő látogatók számára a túrázás a kikapcsolódást, mozgás örömet, és a feltöltődést nyújtja, melyek mind kulturális ökoszisztéma szolgáltatásnak minősülnek és a χ^2 próba alapján nem volt szignifikáns különbség a két terület között ($p < 0,05$).
3. **Feltártam, hogy a Börzsöny és a Cserhát helyi érintett csoportjai és a kérdőívet kitöltő látogatók milyen természeti, táji értékeket, illetve ezekhez köthető kulturális értékeket tartanak fontosnak és hogyan ítéli meg a természeti értékek állapotát és ezeket összehasonlítottam.** Megállapítottam, hogy a helyi érintett csoportok a természeti értékek (pl. Csarna-völgy, Csitári-forrás, Tűzoltófa) és a természethez köthető kulturális értékek közül a Börzsönyben több konkrét helyszínt említettek (pl. Nógrádi

vár, Apródok útja tanösvény), mint a Cserhátban (pl. Rézparti-víztározó, Béri kőtár, Sasbérc kilátó, Pogányvár). A természeti értékek állapotát a kérdőívet kitöltő látogatók többsége (B: 75%, Cs: 67%) mindkét mintaterületen jónak vagy nagyon jónak ítélték meg, és a χ^2 próba alapján nem volt szignifikáns különbség a két terület között ($p < 0,05$). A helyi érintett csoportok ezt a Börzsönyben megerősítették, míg a Cserhátban jó és változó állapotúnak értékelték a természeti értékeket.

4. Feltártam és összehasonlítottam a mintaterületek fejlesztési lehetőségeit a helyi érintett csoportok és a kérdőívet kitöltő látogatók igényei alapján, melyeket három kategóriába osztottam:

a. **Természeti és táji érték bemutatását szolgáló és természeti értékekre épülő turisztikai fejlesztési ötletek:** Megállapítottam, hogy a kérdőívet kitöltő látogatók részéről jelentős igény mutatkozik mindkét mintaterületen a különböző vezetett túrákra (gyógynövény ismereti, növényismereti, geológiai, állat ismereti, tájtörténeti) (B: 30-35%, Cs: 25-35%) és a χ^2 próba alapján nem volt szignifikáns különbség a két terület között ($p < 0,05$). A vezetett túrákat a helyi érintett csoportok is több alkalommal említették, illetve emellett séta/túraútvonalak/tanösvények kialakítását is javasolták. A helyi érintett csoportokkal készített interjúk során azt is megállapítottam, hogy a kerékpáros turizmus fejlesztését mindkét mintaterületen fontosnak tartják, emellett a Börzsöny esetében a lovas és vízi turizmus fejlesztését szorgalmazták, a Cserhátban a vonzerő és szolgáltatások fejlesztésére lenne szükség.

b. **Helyi élelmiszer alapanyagokra építő fejlesztési ötletek és gasztroturizmus:** Megállapítottam, hogy a kérdőívet kitöltő látogatók helyi termék boltok kialakítását (B:30% Cs:35%) javasolják és a χ^2 próba alapján nem volt szignifikáns különbség a két terület között ($p < 0,05$). A helyi érintett csoportok válasza alapján a Börzsönyben a bogyós gyümölcsökre építő feldolgozó, aszaló üzemek, illetve kistermelési-értékelési szövetkezet létrehozását tartják fontosnak, mely a helyi tót és sváb gasztroturizmus fejlődésének alapja is lehet. A Cserhátban a helyi érintett csoportok a természet adta és megtermelt javakban látnak fejlesztési lehetőséget feldolgozó üzem és hűtőház létesítésével, hogy magasabb értéket képviselő helyi termékek előállítása valósulhasson meg.

c. **Egyéb, a természeti értékeket vagy azokra irányuló turizmust érintő infrastrukturális fejlesztési ötletek:** Megállapítottam, hogy a kérdőívet kitöltő látogatók szempontjából mindkét területen nagy igény lenne a padok (B:36%; Cs:36%), WC (B:39%; Cs:34%) kialakítására és a χ^2 próba alapján nem volt

szignifikáns különbség a két terület között ($p < 0,05$). A Cserhátban az infrastruktúra fejlesztését (B:26%; Cs:40%), a vendéglátóhelyek (B:18%; Cs:32%) kialakítását és a látogatóközpontot (B:10%; Cs:32%) is fontosnak tartják és a χ^2 próba alapján szignifikáns különbség volt a két terület között ($p < 0,05$). A helyi érintett csoportok a kérdőívet kitöltő látogatók válaszait megerősítve szintén fontosnak tartják a látogatóközpont kiépítését a Cserhátban, emellett a szálláshelyek, vendéglátóhelyek fejlesztését, kialakítását szorgalmazzák. A Börzsönyben a kerékpárút-hálózathoz kapcsolódóan a vasútállomásokon kerékpárkölcsönzők kialakítását javasolták, illetve kerékpárút kialakítását a kirándulóhelyekig. Mindkét területen fontos a helyi érintettek elmondása alapján a kirándulóhelyek infrastrukturális eszközeinek fenntartása, karbantartása, továbbá kerékpárút-hálózat kiépítése és bővítése.

6. IRODALOMJEGYZÉK

1. Arany I., Czúcz B., Kalóczkai Á., Kelemen A. M., Kelemen K., Papp J., Papp T., Szabó L., Vári Á., Zólyomi Á. (2017): Mennyit érnek a természet ajándékai? – A Nyárad és Kis-Küküllő menti Natura 2000 területek ökoszisztéma szolgáltatás kutatásának összefoglaló tanulmánya. Marosvásárhely, Románia. p. 74
2. Berkes F., Colding J. és Folke C. (2003): Navigating social-ecological systems: Building resilience for complexity and chance. Cambridge University Press. Cambridge. pp. 5-13. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511541957>
3. Csorba P. (2021): *Magyarország kistájai*. Meridián Alapítvány, Debrecen, p. 416. <http://real.mtak.hu/121126/1/Csorba%20P.%20Magyar%20kistajai%20MTA.pdf> (2025.03.03.)
4. Dövényi Z. (2010) (szerk.): *Magyarország kistájainak katasztere*. Budapest: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. p. 876.
5. Filepné Kovács K. (2016): Ökoszisztéma-szolgáltatások és tájfunkció-elemzés a térségi jövőképzéskészítésben. In: Horváth G. (szerk.): *Tájhasználat és tájvédelem – kihívások és lehetőségek*. VI. Magyar Tájökológiai Konferencia előadásai. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, pp. 25-33. ISBN: 978 963 284 778 8
6. Führer, E., Kovácsévics, P. (2017a): 24. Cserhát-vidék erdészeti táj. In: *Magyarország erdészeti tájai 2. Északi-középhegység erdészeti tájcsoport*. Budapest, Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal (NÉBIH), pp. 437–98. https://foldalap.am.gov.hu/Magyarorszag_erdeszeti_tajai_news_1836 (2025.03.03.)
7. Führer, E., Kovácsévics, P. (2017b): 25. Börzsöny erdészeti táj. In: *Magyarország erdészeti tájai 2. Északi-középhegység erdészeti tájcsoport*. Budapest, Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal (NÉBIH), pp. 499–549. https://foldalap.am.gov.hu/Magyarorszag_erdeszeti_tajai_news_1836 (2025.03.03.)
8. Fűri A. (2019): Ahol a cincérek élnek - a Duna-Ipoly Nemzeti Park. In: Bartha D., Nagy L., és Oroszi S. (szerk.): *Vadregényes erdőtáj a Börzsöny*. Ipoly Erdő Zrt, Balassagyarmat, pp. 533–541. ISBN: 978 963 88414 1 4

9. Harmos, K., Csordás, Á., Ferenczy, K., Forstner, A., Ispán, D., Ispánné Péter, É., Jávor, K., Pongrácz, Á., Szandai, J., Pekár, I., Tardy, J. (2009): *A Cserhát natúrpark szakmai koncepciója*. Cserhát natúrpark honlapja. <https://cserhatnaturpark.hu/wp-content/uploads/2015/01/Szakmai-Koncepc.09..pdf> (2025.03.03.)
10. Horváth F., Bölöni J. (összeállította) (2002): Az erdőrezervátumok kutatásszempon­tú be­sorolása és rövid jellemzése 1999-ben. In: Horváth F., Borhidi A. (szerk.): *A hazai erdő­rezervátum-kutatás célja, stratégiája és módszerei*, Természetbúvár Kiadó, Budapest, pp. 276-287.
11. Kelemen E., Pataki Gy. (2014): Bevezetés. In: Kelemen E., Pataki Gy. (szerk.): *Ökoszisz­ téma szolgáltatások: A természet- és társadalomtudományok metszéspontjában*. Budapest, Gödöllő. pp. 5-13. ISBN: 978 963 269 462 7
12. Kiss G. (2023): Összhang a tájban – Natúrparkok Magyarországon. *GeoMetodika* 7. 1. pp. 41–57. DOI: <https://doi.org/10.26888/GEOMET.2023.7.1.3>
13. Köster U., Denkinger K. (szerk.) (2017): Living Landscapes. Europe’s Nature, Regional, and Landscape Parks – model regions for the sustainable development of rural areas. Ver­ band Deutscher Naturparke, Bonn, pp. 4-61. [https://www.europarc.org/wp-content/up­ loads/2018/02/Book_living-landscapes.pdf](https://www.europarc.org/wp-content/uploads/2018/02/Book_living-landscapes.pdf) (2025.03.03.)
14. Molnár, Zs., Berkes, F. (2018): Role of traditional ecological knowledge in linking cultu­ ral and natural capital in cultural landscapes. – In: Maria Luisa Paracchini, Pier Carlo Zingari és Carlo Blasi: *Reconnecting Natural and Cultural Capital. Publications Office of the European Union*, Luxenbourg, pp. 183-193. [https://data.eu­ ropa.eu/doi/10.2788/258513](https://data.europa.eu/doi/10.2788/258513)
15. Monspart-Molnár Zs., Pécsi Zs., Vágány Z. (2015): Tájhoz kötődő értékek közösségi gyűjtése. Módszertani kézikönyv Herman Ottó Intézet, Budapest, p. 107.
16. Natúrpark-hálózat Koncepció – Agrárminisztérium. (2021): A magyarországi natúrpark- hálózat koncepciója. Agrárminisztérium. p. 38. [https://termeszetvedelem.hu/wp- content/uploads/2022/01/Naturparki_koncepcio_2021_web.pdf](https://termeszetvedelem.hu/wp-content/uploads/2022/01/Naturparki_koncepcio_2021_web.pdf) (2025.03.03.)
17. Newing H., Eagle C.M., Puri R., Watson C.W. 2011: Conducting research in conservation – A social science perspective. Routledge, New York, p. 376
18. Orosz Gy., Barczy A. (2019): Természeti adottságok szerepe a területfejlesztésben a komp­ lex programmal fejlesztendő magyarországi járasok esetében *Tájökológiai Lapok* (1589- 4673): 17 2 pp. 209-218. <https://doi.org/10.56617/tl.3518>
19. Patton, M.Q. (2002): Qualitative Research és Evaluation Methods. Sage Publications, London, p. 598.
20. Rössler M. (2006): World Heritage cultural landscape: A UNESCO flagship programme 1992-2006. *Landscape Research* 31: pp.333-353. <https://doi.org/10.1080/01426390601004210>
21. Schaich H., Bieling K. és Plieninger T. (2010): Linking ecosystem services with cultural landscape research. *GAIA - Ecological Perspectives for Science and Society* 19/4: pp. 269- 277. <https://doi.org/10.14512/gaia.19.4.9>
22. Szakmai Koncepció – Vidékfejlesztési Minisztérium. (2013): A magyarországi natúrpar­ kok szakmai koncepciója. Szakmai és szervezeti-működési keretek meghatározása. Vi­ dékfejlesztési Minisztérium. p. 36. [https://www.pannonaj.hu/wp-content/uploads/Natur- park_koncepcio_140116_elfogadott_m.pdf](https://www.pannonaj.hu/wp-content/uploads/Natur-park_koncepcio_140116_elfogadott_m.pdf) (2025.03.03.)

23. Szövényi G., Harmos K., Nagy B. (2013): The Orthoptera fauna of Cserhát Hills and its surroundings (North Hungary). *ARTICULATA* 28 pp. 69-90.

7. AZ ÉRTEKEZÉSHEZ KÖTHETŐ TÉMÁJÚ PUBLIKÁCIÓK

Folyóiratcikkek:

FERENCZ-HAVEL A., SALÁTA D., OROSZ GY., & TORMÁNÉ KOVÁCS E. (2025): Nature-based development potential of Cserhát. *Studia Mundi – Economica* 12(2) vagy (3) **Megjelenés alatt.**

FERENCZ-HAVEL A., SALÁTA D., OROSZ GY., HALÁSZ G., & TORMÁNÉ KOVÁCS E. (2024): Comparison of Nature Tourism in two Hungarian Forest-Dominated Areas – Result of visitor surveys. *Forests* 15(11):1856 (Q1) <https://doi.org/10.3390/f15111856>

HAVEL A., SALÁTA D., HALÁSZ G., OROSZ GY. & TORMÁNÉ KOVÁCS E. (2023): A Börzsöny természeti értékeinek és fejlesztési lehetőségeinek összefüggései. *Tájökológiai Lapok* 21:2 75-100. (Q4) <https://doi.org/10.56617/tl.4956>

HAVEL A., SALÁTA D., HALÁSZ G., OROSZ GY. & TORMÁNÉ KOVÁCS E. (2022): A kirándulás mint kulturális ökoszisztéma-szolgáltatás a Börzsönybe látogatók körében végzett kérdőíves felmérés alapján *Természetvédelmi Közlemények* 28 48-73. <https://doi.org/10.56617/tl.4956>

Teljes konferenciaközlemények

HAVEL A., SALÁTA D. & TORMÁNÉ KOVÁCS E. (2021): A Börzsöny tájváltozása és ökoszisztéma-szolgáltatásainak átalakulása – In: Molnár Dániel & Molnár Dóra: XXIV. Tavaszi Szél Konferencia 2021 Tanulmánykötet I. Budapest, pp. 29-40. ISBN: 978-615-81991-1-7 <https://www.dosz.hu/fil/6a891de174fbe1edb6d91acc40ced663638c13d6010b5aa030d21e13131d1260#page=30>